

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ТА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ORGANIZATION AND PLANNING OF FRAUD INVESTIGATIONS IN THE SPHERE OF VOLUNTEER AND CHARITY ACTIVITIES

Лисенко Н.А., здобувачка

Науково-дослідний інститут публічного права

Актуальність статті полягає в тому, що у сучасному суспільстві спостерігається значне зростання протиправних проявів, пов'язаних із волонтерською та благодійною діяльністю, що не тільки порушує конституційні права і свободи громадян, а й може містити склад кримінального правопорушення, а саме шахрайства. Це ставить перед наукою та правоохоронною діяльністю завдання щодо розробки нових підходів до боротьби зі злочинністю та протидії шахрайським проявам, вжиття ефективних заходів, що відповідають сучасним тенденціям. Вирішення організаційних питань, що виникають в процесі розслідування шахрайств, пов'язаних із волонтерською та благодійною діяльністю, є одним з найважливіших напрямків слідчої діяльності. Водночас, створенню надійної організаційної структури має передувати оптимальне планування, управління і ефективна тактика розслідування. Наукова стаття присвячена дослідженню питань співвідношення організації та планування розслідування, визначенню напрямків розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності. Наголошено, що дотепер тривають дискусії щодо співвідношення поняття «організація» та «планування» розслідування. Предметом дискусії є як елементи організації та планування розслідування, так і пріоритетність кожної з діяльності. Більшість науковців схиляється до того, що поняття «організація» є більш ширшим, ніж «планування», оскільки планування є елементом організаційної діяльності слідчого. На думку інших – організація розслідування поняття більш вузьке, ніж планування. Воно передбачає створення умов, необхідних для ефективної роботи слідчого: приміщення, зв'язок, транспорт, технічне обслуговування, застосування, наукове обґрунтування режиму роботи, правильної постановки обліку і звітності. Є й такі, що вважають організацію і планування взаємозалежними, пояснюючи це тим, що організаційні заходи ґрунтуються на завданнях плану досудового розслідування. Значна увага приділяється описанню структурних елементів організації та розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, зокрема: оцінка інформації про подію, що надійшла від заявників та співставлення її з типовими слідчими ситуаціями; визначення тактичних завдань та прийняття тактичних рішень; складання плану намічених дій; організація і налагодження взаємодії між слідчим і оперативними підрозділами, іншими державними органами тощо.

Ключові слова: шахрайство, волонтерство, благодійність, гуманітарна допомога, організація, планування, способи шахрайства, благодійні фонди, сфера волонтерської та благодійної діяльності, досудове розслідування, кримінальне провадження.

The relevance of the article lies in the fact that in modern society there is a significant increase in illegal manifestations related to volunteer and charitable activities, which not only violates the constitutional rights and freedoms of citizens, but can also contain elements of a criminal offense, namely fraud. This presents science and law enforcement with the task of developing new approaches to fighting crime and countering fraudulent manifestations, taking effective measures that correspond to modern trends. Solving organizational issues that arise in the process of investigating frauds related to volunteer and charitable activities is one of the most important areas of investigative activity. At the same time, the creation of a reliable organizational structure must be preceded by optimal planning, management and effective investigative tactics. The scientific article is devoted to the study of the relationship between the organization and the planning of the investigation, the determination of the directions of fraud investigation in the field of volunteer and charitable activities. It was emphasized that discussions are still ongoing regarding the relationship between the concepts of «organization» and «planning» of the investigation. The subject of the discussion is both the elements of the organization and planning of the investigation, as well as the priority of each activity. Most scholars agree that the concept of «organization» is broader than «planning», since planning is an element of the investigator's organizational activity. According to others, the concept of organizing an investigation is narrower than planning. It provides for the creation of conditions necessary for the effective work of the investigator: premises, communication, transport, maintenance, application, scientific substantiation of the work regime, correct accounting and reporting. There are also those who consider organization and planning to be interdependent, explaining this by the fact that organizational measures are based on the tasks of the investigation plan. Considerable attention is paid to the description of the structural elements of the organization and investigation of fraud in the field of volunteer and charitable activities, in particular: evaluation of information about the event received from applicants and its comparison with typical investigative situations; defining tactical tasks and making tactical decisions; drawing up a plan of intended actions; organization and establishment of interaction between investigative and operative units, other state bodies, etc.

Key words: fraud, volunteering, charity, humanitarian aid, organization, planning, methods of fraud, charitable funds, sphere of volunteering and charitable activities, pre-trial investigation, criminal proceedings.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві спостерігається значне зростання протиправних проявів, пов'язаних із волонтерською та благодійною діяльністю, що не тільки порушує конституційні права і свободи громадян, а й може містити склад кримінального правопорушення, а саме шахрайства. Це ставить перед наукою та правоохоронною діяльністю завдання щодо розробки нових підходів до боротьби зі злочинністю та протидії шахрайським проявам, вжиття ефективних заходів, що відповідають сучасним тенденціям.

Вирішення організаційних питань, що виникають в процесі розслідування шахрайств, пов'язаних із волонтерською та благодійною діяльністю, є одним з найважливіших напрямків слідчої діяльності. Водночас, створенню надійної організаційної структури має передувати оптимальне планування, управління і ефективна тактика розслідування.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми свідчить, що питання щодо організації і планування шахрайств різних категорій неодноразово розглядався у наукових працях А. Ф. Волобуєва, О. В. Курман, Н. Ю. Кириленко, Г. А. Матусовського, О. Л. Мусієнка, Т. В. Охрімчук, Н. В. Павлової, Т. А. Пазинич, Р. Л. Степанюка, В. Ю. Шепітька, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського та ін. Між тим, залишається низка невіршених питань щодо організації і планування розслідування шахрайств, пов'язаних із волонтерською та благодійною діяльністю. Це вказує на необхідність удосконалення правоохоронної діяльності з розкриття та розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, що і визначає актуальність даної наукової статті.

Метою статті є аналіз наданих в криміналістичній літературі наукових підходів до трактування організації

та планування розслідування, а також визначення основних напрямів розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності.

Основний зміст. Організація як наукова категорія означає «внутрішню упорядкованість, узгодженість взаємодії ... частин цілого». Разом із тим, у практичному розумінні організація розслідування передбачає переважно роботу із наявною інформацією, її опрацювання та оцінку. В результаті цієї діяльності відбувається висунення версій та визначаються завдання розслідування: ухвалюються відповідні рішення, забезпечується їх виконання. Надалі цей процес триватиме шляхом уточнення завдань та ухвалення нових рішень із урахуванням отриманих даних та результатів завдяки чому слідчий має можливість прогнозувати процес розслідування в цілому [1, с. 156]. Весь процес досудового розслідування є організаційною діяльністю, що полягає у постійному аналізі, синтезі та узагальненні інформації, та виокремленні серед її потоку тієї, що є важливою.

Натомість, слід наголосити на тому, що дотепер тривають дискусії щодо співвідношення поняття «організація» та «планування» розслідування.

Предметом дискусії є як елементи організації та планування розслідування, так і пріоритетність кожної з діяльностей. Більшість науковців схиляється до того, що поняття «організація» є більш ширшим, ніж «планування», оскільки планування є елементом організаційної діяльності слідчого. На думку інших – організація розслідування поняття більш вузьке, ніж планування. Воно передбачає створення умов, необхідних для ефективної роботи слідчого: приміщення, зв'язок, транспорт, технічне обслуговування, застосування, наукове обґрунтування режиму роботи, правильної постановки обліку і звітності. Є й такі, що вважають організацію і планування взаємозалежними, пояснюючи це тим, що організаційні заходи ґрунтуються на завданнях плану розслідування [2, с. 456].

О. В. Олішевський взагалі вважає, що організація і планування, в частині упорядкування розслідування, можуть повністю співпадати. Проте організація не тотожна плануванню, її обсяг значно більший. Планування – виключно розумова діяльність, а організація включає обов'язкове виконання практичних дій. До неї, окрім упорядкування, відноситься створення сприятливих умов розслідування. Тому планування, умовно кажучи, є методом організації розслідування злочинів. Організація розслідування кримінальних правопорушень перетинається із забезпеченням в одній зі своїх частин – створення сприятливих умов розслідування, що по суті є забезпеченням. З одного боку, саме криміналістичне забезпечення як специфічна діяльність потребує організації, з іншого – організація розслідування кримінальних правопорушень представляє собою й інший, окрім забезпечення, вид діяльності, що пов'язаний ще з упорядкуванням елементів розслідування [3, с. 9].

З цього виходить, що, хоча організація і є ширшим поняттям, але завдяки їй здійснюється реалізація наміченого плану, його адаптація до новостворених обставин.

Отже, до предмету організації можна віднести закономірності щодо упорядкування елементів розслідування, створення сприятливих для нього умов, застосування найбільш ефективних шляхів і способів реалізації поставлених завдань розслідування, забезпечення узгодженості та упорядкованості дій органів й осіб при вирішенні цих завдань тощо [4, с. 53].

Разом із тим, потреба планування визначена нормативно. Зокрема, відповідно до Інструкції з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України, затвердженою наказом МВС України від 06.07.2017 № 570, слідчий планує свою роботу так, щоб забезпечити своєчасність виконання необхідних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у всіх кримінальних провадженнях, в яких він проводить

досудове розслідування. З цієї метою він складає загальний календарний план-графік роботи в усіх кримінальних провадженнях, а також плани розслідування кожного кримінального провадження [5].

Є прибічники, які відносять організацію розслідування кримінальних правопорушень до окремої криміналістичної теорії, на що О. В. Олішевський справедливо зауважує, що, з одного боку, у визначенні організації розслідування злочинів як окремої теорії є раціональне зерно. Однак, представляється складним вилучення з матерії криміналістичних тактики та методики організаційних питань [6, с. 162].

О. В. Москаленко структурними елементами організації розслідування вважає: визначення і конкретизація цілей розслідування, планування, створення належних умов праці слідчого, належна організація взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, спеціалістами [7, с. 136]. Разом із тим, А. В. Сорочан слушно зауважує, що організація передбачає створення найбільш оптимальних процесуальних та тактичних умов для виконання запланованих заходів. Завдяки їй здійснюється реалізація наміченого плану, його адаптація та динамічність відповідно до новостворених обставин. Використовуючи такий підхід, вчена виокремлює низку елементів системи організації розслідування шахрайств, зокрема:

- вивчення та оцінка інформації про подію, що надійшла від заявників та співставлення її з типовими слідчими ситуаціями;
- розробка за участю слідчого плану реалізації матеріалів, здобутих оперативним шляхом;
- прийняття рішення про початок розслідування та внесення відомостей в ЄРДР (серед організаційних заходів на цьому етапі є встановлення наявності складу злочину, а не існування цивільно-правового делікту);
- визначення особи, яка проводитиме досудове розслідування, з'ясування необхідності створення групи слідчих;
- визначення тактичних завдань та напрямів розслідування, залежно від слідчої ситуації, що склалася;
- складання плану розслідування, в якому слід передбачити наступні позиції: версії та шляхи їх перевірки; визначення обставин, які необхідно встановити; визначення дій та заходів, спрямованих на вирішення завдань розслідування (їх вид, послідовність, організаційні та тактичні особливості здійснення); визначення строків, виконавців та виконавців контролю тощо;
- забезпечення використання окремих техніко-криміналістичних засобів (спеціальних засобів тощо) до проведення тих чи інших дій;
- визначення необхідності залучення до процесу розслідування обов'язкових та інших осіб, участь яких допоможе слідству (захисника, спеціаліста (педагога, психолога, судово-медичного експерта);
- вирішення організаційних питань щодо використання спеціальних знань та призначення необхідних експертів (добір матеріалів, підготовка зразків для порівняльного дослідження, узгодження питань експерту, з'ясування термінів виконання, визначення установ, в які доцільно звернутися);
- збирання необхідної інформації про осіб, які брали участь у вчиненні кримінального правопорушення, та прийняття відповідного рішення у випадку наявності судимості, знаходження на обліку певних установ;
- використання криміналістичних обліків, автоматизованих інформаційно-пошукових систем, перевірка інформації за державними реєстрами;
- організація і налагодження взаємодії між слідчим і оперативними підрозділами, іншими державними органами;
- організація заходів щодо нейтралізації протидії розслідуванню з боку свідків, співучасників, правоохоронних органів, державних контролюючих органів;

– встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину та розроблення засобів та методів профілактики [2, с. 458].

Аналізуючи підходи до змісту організації розслідування можна виділити елементи, що виділяються абсолютно усіма вченими:

- оцінка інформації про подію, що надійшла від заявників та співставлення її з типовими слідчими ситуаціями;
- визначення тактичних завдань та прийняття тактичних рішень;
- складання плану намічених дій;
- організація і налагодження взаємодій між слідчим і оперативними підрозділами, іншими державними органами та ін.

Ці структурні елементи організації розслідування і слід прийняти в контексті організації розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності.

Щодо оцінки інформації про подію, слід звернути увагу на думку В. В. Тищенко, який наголошує, що цей процес здійснюється за наступними напрямками:

- визначення джерел доказової (орієнтуючої) інформації;
- оцінка інформації щодо її вірогідності і наявності кримінально-релевантних ознак;
- оцінка ознак, що вказують на належність кримінальної події, що розслідується;
- оцінка доказової цінності інформації, що надійшла до правоохоронних органів;
- виявлення прогалин інформації стосовно обставин, що підлягають доказуванню [8].

Правильне сприйняття особою, яка проводить досудове розслідування, доказової інформації, її зіставлення з ознаками суспільно-небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом, є дуже важливим, оскільки може підтвердити чи заперечити наявність певного діяння та здійснити його юридичну оцінку. Разом із тим, організація розслідування шахрайства здебільшого залежить від того, яка саме слідча ситуація склалася на певному етапі розслідування, із якої витікає необхідність визначення відповідних тактичних завдань розслідування [9, с. 10].

Як показало опитування респондентів у кримінальних провадженнях щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, основними тактичними завданнями є:

- встановлення ознак шахрайства та відмежування його від інших складів;
- встановлення місця, часу та способу вчинення шахрайства;
- встановлення осіб, які причетні до вчинення шахрайства;
- з'ясування мотиву, мети та всіх обставин події;
- встановлення всіх епізодів злочинної діяльності;
- встановлення свідків;
- з'ясування доказової бази на підтвердження провини шахраїв;
- обрання форм і методів взаємодії;
- визначення слідчої ситуації, що склалася;
- обрання найбільш ефективного алгоритму розслідування;
- вжиття заходів для запобігання спробам протидії розслідуванню та ін.

Слід зазначити, що тактичні завдання розслідування, перш за все, тісно пов'язані з обставинами, що підлягають доказуванню.

Говорячи про обставини, що підлягають встановленню, що є центральною складовою плану розслідування,

вважаємо слушною думку, що формування обставин, що підлягають встановленню, зумовлено трьома чинниками: предметом доказування (передбаченим ст. 91 КПК України), кримінально-правовою та криміналістичною характеристиками певного кримінального правопорушення. При цьому обставини, що підлягають доказуванню, відображені в нормах чинного КПК України та є визначальними, базовими для всіх злочинних діянь без винятку, а також для криміналістичної методики розслідування, тому мають неабияке значення [10, с. 97].

При цьому, як наголошує ряд науковців, обставини, що підлягають встановленню, є ширшим поняттям, ніж обставини, що підлягають доказуванню і є одним із найбільш важливих елементів організації та планування розслідування. Особливо важливо ставити за мету встановлення таких обставин при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства. Адже складність доведення умислу в таких провадженнях не викликає сумнівів, і визначення всіх суттєвих обставин, обумовлених притаманними тільки таким діянням ознаками, є важливим завданням [4].

При розслідуванні шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності слід поділяти всі обставини, що підлягають встановленню, на такі групи:

1) обставини, що стосуються самої події шахрайства (відомості про: час, місце вчинення шахрайства, спосіб його вчинення; знаряддя (засоби); сліди; предмет злочинного посягання (його кількісні та якісні характеристики) тощо);

2) обставини, що стосуються особи потерпілого та шахрая;

3) причинкові обставини: наявність причинного зв'язку між діями винних осіб та їх наслідками; виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню шахрайства, і заходи, яких необхідно вжити для їх усунення, та ін.;

4) решта обставин (вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; кваліфікуючі ознаки щодо розміру шкоди; обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання; обставини, що виключають кримінальну відповідальність, що є підставою для закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, а також обставини, що виключають факт вчинення підозрюваною особою іншого злочину тощо) [11, с. 307].

Запорукою правильної організації розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності є узгодженість різних правоохоронних структур як між собою, так і з іншими державними і приватними органами, громадськими формуваннями. Правильно організована взаємодія є досить складним процесом, що містить у собі процесуальну, організаційну, тактичну і, звичайно, психологічну складові частини залежно від того, з якими саме підрозділами в ході розслідування таких кримінальних правопорушень взаємодіє слідчий.

Висновки. Таким чином, вирішення організаційних питань, що виникають в процесі розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності, є одним з найважливіших напрямків слідчої діяльності. Водночас, створенню надійної організаційної структури має передувати оптимальне планування, управління і ефективна тактика розслідування. Напрями розслідування необхідно визначати оптимально для конкретної слідчої ситуації, що склалася у кримінальному провадженні на певному етапі розслідування, оскільки спостерігається тісний зв'язок слідчих (розшукових) дій, НСРД та розшукових заходів, зорієнтованих на ту чи іншу типову слідчу ситуацію, що виникла на певному етапі розслідування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Таран О. В. Особливості отримання криміналістично значимої інформації на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці. *Правова інформатика*. 2011. № 3-4 (31). С. 156-160.

2. Сорочан А. В. Організація та планування розслідування шахрайства, що вчиняється на первинному ринку нерухомості. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104). С. 454-461.
3. Олішевський О. В. Організація розслідування злочинів та її місце у структурі криміналістики : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук / 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2010. 20 с.
4. Павлова Н. В., Птушкін Д. А., Чаплинський К. О. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням об'єктів нерухомого майна громадян : монографія. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. 190 с.
5. Про затвердження Інструкції з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: наказ МВС України від 06.07.2017 № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>
6. Олішевський О. В. Організація розслідування злочинів у системі криміналістики. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 160-167.
7. Москаленко О. В. Щодо організації розслідування злочинів та її складових елементів. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. «ПРАВО»*. 2017. Вип. 27. С. 131-136.
8. Тіщенко В. В. Криміналістичний аналіз первісної інформації у справах про корисливо-насильницькі злочини. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2003. С. 136-140.
9. Каткова Т. В. Проблеми реалізації принципу безпосередності дослідження доказів на досудовому слідстві : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. академія ім. Я. Мудрого. Харків, 1997. 18 с.
10. Антощак А. Р. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування привласнення, розтрати або заволодіння майном, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2016. С. 95-98.
11. Чучко С. В. Оцінка первинної інформації та коло обставин, що підлягають встановленню в ході розслідування шахрайств під час купівлі-продажу товарів через мережу «Інтернет»: окремі аспекти. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3. С. 304-309.